

Družina in nasilje: nasilje družine in nasilje v družini

Zoran Kanduč*

Nasilje v družini je vsekakor ena izmed tem, ki v zadnjem času izrazito pritegujejo pozornost kriminologov. Tovrstno zanimanje kaže po eni strani pojasniti z vplivom feministično orientiranega družboslovja, po drugi strani pa s »stanjem stvari« v družbeni praksi, predvsem na področju intimnih, ljubezenskih, družinskih in spolnih razmerij, ki doživljajo – nekako od razvpite »kulture revolucije« v drugi polovici šestdesetih let dalje – korenite spremembe. Zelo v grobem rečeno, v sferi zasebnosti (v prvi vrsti najbrž v zvezi s spolnimi vlogami) poteka razkroj »fevdalnih«, tj. predmodernih (oziroma na podlagi biološkega spola pripisanih), modelov organiziranja osebnih in medosebnih življenjskih praks. Ti kompleksni in raznoliki procesi nikakor niso nekonfliktni, zato ne preseneča, da jih mnogi komentatorji opisujejo z militarističnim besednjakom, npr. z oznakami, kot so »vojna med spoloma«, »boj za oblast v družini« ali »emocionalni teror«. Vseeno pa se zdi, da – navzlic nespornim in po vsej verjetnosti ireverzibilnim dramatičnim novostim – stare institucionalne oblike (in njim ustrezajoča normativna pričakovanja) še vedno v precejšnji meri določajo vedenjske in čustvene vzorce v družinskih razmerjih. Namen pričujočega sestavka je med drugim prav v tem, da osvetli nekatere strukturne »napetosti«, pogoje s tradicionalno družinsko institucijo, ki v marsičem generirajo (nikakor pa ne determinirajo) raznovrstno nasilje med intimnimi partnerji.

Ključne besede: družina, družinsko nasilje, zasebnost, spolne vloge, družinska razmerja, nasilje med intimnimi partnerji.

UDC 316.356.2:316.647.3/4

Uvodni oris problemskih sklopov

Kaj je »družinsko nasilje«? Na prvi pogled se morda zazdi, da leži odgovor že kar na dlani. To je »pač« nasilje v družini. Je to vse? Je stvar zares do te mere samoumevna? Pogosto je najbrž res. Vsaj če bi sklepali po vsebini večine javnih razprav o tem pojavu. Te so nemalokrat utemeljene na podmeni, da vsi nekako že vnaprej vemo, za kaj »pravzaprav« gre pri družinskem nasilju. Težava je kvečjemu v tem, da ne moremo natančno reči, koliko ga je. Oziroma: problem naj bi bil predvsem v tem, da je družinskega nasilja¹ – ne glede na morebitno vprašljivost vselej negotovih ocen (o njegovem empiričnem obsegu) – preveč in da sa nanj (zaenkrat še?) ne znamo, ne zmoremo ali nemara celo nočemo (začeti) ustrezno odzivati.

Teoretske (in često tudi praktične) izkušnje kažejo, da so pogosto najbolj nesamoumevna ravno najbolj samoumevna »dejtva«. Kaj bi to utegnilo pomeniti v danem sobesedilu? V bistvu marsikaj. Na primer: Ali spada v pojem »družinsko nasilje« – ob nasilju v družini – tudi strukturno pogojeno nasilje nad družino ali nemara celo nasilje same (»konvencionalne« ali »tradicionalne«) družine kot posebne družbene institucije (oziroma »izvzorce forme« medčloveških odnosov v polju »zasebnosti«)? Kaj, namreč katere življenjske oblike, naj sploh štejejo za »družino«? Kaj, tj. katere človeške pojave, naj ovrednotimo kot »nasilje« v družini (kakorkoli jo že opredelimo)? Ta vprašanja – in kajpak še kopica podobnih zadreg – nikakor niso nepomembna (ali zgolj »akademski«). Nasprotno, videti je, da (lahko) v ključnih ozirih zaznamujejo (ali celo usodno ukrojijo) polje, v katerem potekajo teoretski premisleki in z njimi povezani praktični ukrepi.

Družinsko nasilje je vsekakor precej zmuzljiv pojav. Težko ga je omejiti, opredeliti, razložiti, razumeti in ovrednotiti. Opraviti inamo z nečim, kar je že v sebi raznoliko, spremenljivo in – ne nazadnje – podvrženo različnim (običajno bistveno interaktivnim) interpretacijam (simbolično-imaginarnim »konstruktom«). Ni ene same »perspektive« (nekakšnega ontološko in epistemološko »varnega« ali vsaj nevprašljivega gledišča), iz katere bi lahko objektivno – z nakakšne »božje« distance – zrli na ta pojav in v njem potem zaznali še njegovo večno in povsod navzoče »bistvo« (po možnosti očiščeno vseh motečih subjektivnih prvin). Razmišljanja o družinskem nasilju so nujno vpeta v gosto prepletene mreže vrednotno-normativnih prepričanj. Recimo: Kakšna naj bi bila družba, v kateri bi radi živeli? Kakšno naj bi bilo razmerje med družbo in posameznikom? Kakšne naj bi bile temeljne človekove pravice in dolžnosti? Kakšno naj bi bilo razmerje med posameznimi člani(cami) družbe in državo? Kako naj bi bila urejena intimna medčloveška – ljubezenska in seksualna – razmerja? Kako naj starši vzgajajo svoje otroke? In tako naprej.

Družinsko nasilje kajpada ni nekaj novega, specifično sodobnega (na primer »poznomodernega«). Če je v zvezi s tem pojavom kaj značilno novega, je to bržkone dejstvo, da se o družinskem nasilju v današnjem času čedalje več govori (in piše). Novost bi bila skratka v tem, da se družinsko nasilje dojema kot nekaj problematičnega¹ (nezaželenega, nedopust-

¹V srednjem veku so v moškem nasilju nad ženskami videli bolj ali manj nevprašljivo sestavino obče kozmološke »sheme«. Ženska (žena) je bila dojeta kot bitje, ki je že po – s strani boga ustvarjenem – naravnem »stanju stvari« podrejena moškemu. Slednji je zatorej »dolžan«, da se – po potrebi tudi z nasiljem – odziva na njena morebitna odklonska (»protinaravna«) ravnanja. Nasilje zoper ženske so upravičevali kot ukrep, ki je v korist same žrtve (nasilje je bilo

*Zoran Kanduč, univ. dipl. pravnik, dr. pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana

nega, celo »nenormalnega«). Še več, problematizira se ne le »nasilje kot tako«, marveč tudi njegovo – kulturno in družbeno posredovano – dojetanje. Razlog tovrstnih sprememb najbrž ni sporen. Pripisati ga kaže predvsem ženskim prizadevanjem za enakost (oziroma enakopravnost) na vseh področjih družbenega in osebnega (ali zasebnega) življenja. Jasno je namreč, da težen po demokratizaciji družbenih odnosov (in spoštovanju temeljnih človekovih pravic in dolžnosti) ni mogoče – niti zaželeno – omejiti samo na tako imenovana javna prizorišča (na primer na politično ali gospodarsko). Nujno morajo seči – in dejansko že segajo – tudi na tako imenovana zasebna prizorišča, na primer v intimna, seksualna, ljubezenska, prijateljska in družinska razmerja.

Družinsko nasilje je večplasten in raznovrsten pojav (v kvalitativnem in kvantitativnem oziru). Zato ne preseneča, da ga – nikakor ne enotno (ali poenoteno) – javno mnenje nemalokrat dojema in presoja v razmeroma popreproščenih oblikah. Zdi se – vsaj na podlagi površne ocene medijskih predstavitev, da je zelo močna (vplivna ali priljubljena) naslednja predstava o družinskem nasilju: šlo naj bi za pojav, ki je značilen v pretežni meri za problematične družine. Namreč za tiste, v katerih se zgoščajo še mnogi drugi problematični (za nekatere celo »patološki«) pojavi, kot so alkoholizem, brezposelnost, nizka raven človeške »kulture« in raznolike osebnostne anomalije. Čeprav se bržčas vsi rade volje strinjajo, da je družinsko nasilje »resen družbeni problem«, pa je vseeno opaziti trdoživo težnjo, da je z njim obremenjena zgolj manjšina družinskih »celic« (prim. Gelles in Straus, s. 40–41). Družinsko nasilje bi bilo potemtakem nekaj bistveno odklonskega

---

namreč predstavljeno kot svojevrstna »pomoč« ženski, ki se je hote ali nehote znašla pod pogubnim vplivom hudiča. Težnja po povnanjanju vzrokov nasilnega vedenja moških zoper ženske seveda ni izginila s koncem teološke družbe (z razvpito »smrtjo boga«). Tezo o »problematični« ženski naravi (ki je še posebej dovzetna za prikrite sugestije hudiča) je nadomestila domneva o ženskem mazohizmu in druge podobne teorije, ki pripisujejo ženski (žrtvi nasilja) srednjo odgovornost za moško nasilno vedenje. Sloviti esej Johna Stuarta Milla »Podrejenost žensk« (1869) štejejo mnogi sodobni komentatorji za prvi tekst, ki je usmeril pozornost javnosti na raznovrstne stiske žensk, ki so bile žrtve nasilja v družini (pisec ga je pripisal »nizkotni in divjaški naravi« nekaterih moških). Približno ob koncu devetnajstega stoletja je prevladalo stališče, da je telesno nasilje moža nad ženo nedopustno (prim. Dutton, s. 11). Nesprejemljivo je postalo celo »pravilo palca« (ki je po angleškem pravu dopuščalo možu, da disciplinira svojo soprogo s palico, ki ni debelejša od njegovega palca). »Rule of thumb« je bilo sprva dojet kot humano, saj je nadomestilo prejšnjo prakso, ki je dovoljevala pretepanje žene s »katerimkoli razumnim pripomočkom« (Dutton, s. 11). Ob tem pa seveda ne smemo pozabiti, da je – navzlic formalni prepovedi – kazenskopравни sistem le redko sankcioniral nasilje v družini (če kajpada odmislimo najhujše oblike, na primer umor). Žensko gibanje je v sedemdesetih letih z vso odločnostjo obsodilo pretirano strpen odnos družbe do nasilja v družini (ki najbolj boleče prizadeva prav ženske, otroke in ostarele, fizično najsižbejše družinske člane torej). Prim. Pečar, s. 914–915; Hanmer, s. 7–8; Hearn, s. 24–27.

(v normativnem in dejstvenem – namreč statističnem – smislu). To naj bi bil pojav, ki prizadeva (ali pa tudi ne) »one druge« (problematične ljudi torej: bodisi osebe, ki »so problem«, ali pa osebe, ki »imajo problem«), ne pa nas: na primer oseb, ki razmišljamo o družinskem nasilju, in oseb, ki bi želele pomagati žrtvam družinskega nasilja. Družinsko nasilje se že nekako kompulzivno povezuje z razvpito »krizo družine« (včasih pa še z »anomijo«, »odtujenostjo sodobnega človeka«, »občo krizo vrednot«, »vrednotnim vakuumom«, »problemi tranzicije«, »pozno- ali pomodernim družbenim stanjem« in mnogimi podobnimi abstrakcijami). Čeprav se pogosto prizna, da je družinsko nasilje »zamotoan družbeni problem«, pa se premlevanje o njem vse prenašlo sklene s sicer nevprašljivo puhlico, da bi se morali vsi – zlasti pa »država« – bolj zavzeti za vsestransko pomoč družinam (predvsem mladim »družinam«). Nasilje je v tem kontekstu še posebej problematično, saj očitno kazi ideološke (in idealizirane) podobe o »tihih družinskih srečih«, »toplem domu«, občudovanja – ali nemara celo zavisti – vredni idili ob »trajnožarečem ognjišču«, »oazi svobode, pristnosti in emocionalne topline« v sicer hladnem, preračunljivem, surovem, izkoriščevalskem, odtujenem, negotovem in nasilnem okolju poznokapitalistične družbe. Zato najbrž ni presenečenje, da družinsko nasilje radi minimaliziramo. Omejimo ga na posamične dogodke, jasno in strogo umeščene v času in prostoru, s črno-belimi protagonisti (namreč: s krivim storilcem in nedolžno žrtvijo) in z dozdevno nespornimi normativnimi »predznaki«. Zavijemo ga v celofan kršitev veljavnih norm in se nemočno ozremo na državne organe, predvsem na policijo in socialne službe. Policisti naj bi se kar najbolj učinkovito odzivali *post festum*, socialni delavci pa naj bi po možnosti delovali preventivno. Takšna slika deluje pomirjujoče: 1. opredelili smo problem (nasilje obstaja v nasilnih/problematičnih družinah); 2. določili smo osebe, ki naj se z njim ukvarjajo (oziroma naj ga rešujejo).

Po našem mnenju bi morali družinsko nasilje dojemati v najširšem družbenem – ekonomskem, političnem, pravnem in kulturnem – okviru.² Mikro analize bi morale zatorej povezati z makro analizami družbenih – na primer ekonomskih in političnih – struktur, predvsem pa s kulturnimi procesi, ki potekajo na ravni spreminjajočih se razumevanj spolnih vlog (»moških« in »ženskih«), spolnih praks, ljubezenskih idealov in intimnih (ali družinskih) razmerij. Družinsko nasilje bi morali dojeti kot interaktivni proces (in potemtakem v subjektivni simbolni optiki obeh ali vseh udeležencev). Pri tem bi morali upoštevati, da je sleherna opredelitev – in vrednotna (ali normativna) ocena – »nasilja« vselej in neizogibno subjektivna.

² Kot zgled takšne analize glej Gil, s. 127–136. Pisec v njej poveže osebno nasilje (v družini) s strukturnim nasiljem (v družbi). V človeškem nasilju (zlasti v razdiralnem vedenju) ne vidi nekakšne »primarne« človeške težnje, marveč reakcijo na raznovrstne »blokade« konstruktivne življenjske energije (ki sicer »spontano« teži k razvoju, rasti in samouresničevanju).

Pogledi »storilca«, »žrtve«, zunanjega opazovalca ali komentatorja (»teoretika«) se lahko zato v marsičem razhajajo (kar sploh ni nujno tragično ali problematično). Pojmovanja o tem, kaj je – ali naj bi bilo dojetje kot – »nasilje«, so lahko že del problema samega. Isto velja tudi za razlage družinskega nasilja (nekateri feministične študije so na primer pokazale,³ da obstajajo teorije, ki lahko ojačujejo še vedno prevladujočo patriarhalno kulturo).

Strokovna – na primer kriminološka in viktimološka – pisanja o družinskem nasilju se v glavnem osredotočajo na dva (največkrat povezana) pojava: (a) nasilje (zlorabe, slabo ravnanje ali zanemarjanje), katerega žrtve so otroci⁴ (in mladostniki, ki so še vedno – praviloma ekonomsko – odvisni od staršev); (b) nasilje, katerega žrtve so ženske (ali »žene«). Redkeje je predmet obravnave nasilje otrok (mlajših⁵ ali starejših⁶) nad starši. Še redkeje pa je v ospredju zanimanja nasilje nad moškimi.⁷ V pričujoči razpravi se bomo omejili predvsem

³ Prim. Ptacek, s. 152-153; Hoff, s. 3-10.

⁴ V tej zvezi ne smemo pozabiti, da otroci niso deležni nasilja le s strani lastnih staršev. Daleč najpogostejše je nasilje med brati in sestrami (se pravi med samimi otroki znotraj posamezne družine). Tovrstno nasilje – ki je lahko tudi zelo surovo in nevarno – je običajno povsem prezrto prav zato, ker je tako zelo »normalno« (ali že kar rutinsko). Starši ga praviloma pričakujejo (»otroci se pač vselej pretepajo med sabo«, »fantje so pač fantje...«), včasih pa celo sami spodbujajo rivalstvo med otroki, da bi jih na ta način bolj pripravili na življenje v zunanjem – krutem, nasilnem, tekmovalnem in neusmiljenem – svetu (prim. Gelles in Straus, s. 59-60).

⁵ Nasilje otrok – zlasti adolescentov (ki jih seveda ne moremo več označiti kot »otroke« v strogem pomenu te besede) – nad starši je ena izmed najbolj prezrtih oblik družinskega nasilja (prim. Gelles in Straus, s. 61-63). Starši o tovrstni viktimizaciji neradi spregovorijo. Praviloma se v takih primerih ne zatekajo po zunanjo pomoč. Bojijo se, da bi okolica grajala njih (obstaja namreč splošna težnja, da so za problematično vedenje otrok grajani njihovi starši, se pravi osebe, ki so najbolj odgovorne za vzgojo in udružbljanje odrasčajočih bitij). Viktimizirani starši pogosto občutijo krivdo, sram in tesnobo. Nema-lokrat si prizadevajo zmanjšati resnost nasilja, ki so ga bili deležni s strani lastnih otrok. Posebno poglavje je psihološko (na primer emocionalno) nasilje otrok (oziroma mladostnikov) zoper lastne starše. Tovrstne oblike nasilja so le redko predmet poglobljene obravnave, saj se v splošnem šteje, da so slej ko prej otroci (in mladostniki) tisti, ki so zaradi svoje nemoči in odvisnosti (od staršev) potencialne ali aktualne žrtve družinskega nasilja.

⁶ Nasilje odraslih oseb nad lastnimi starši je običajno označeno s pojmom »zloraba ostarelih« (*elder abuse*). Ta oblika družinskega nasilja je pritegnila pozornost strokovne in laične javnosti razmeroma pozno (nekako v osemdesetih letih). Najprej (v šestdesetih letih) je namreč stopil v ospredje »sindrom pretepenega otroka«. Temu je sledilo zanimanje za – širše definirane – zlorabe otroka (vključno s spolnimi zlorabami). V sedemdesetih letih so stopile na sceno pretepe (in spolno zlorabljen) ženske. Šele potem so prišli na vrsto tudi zlorabljeni ostareli ljudje. Ti so pogosto v zelo težkem položaju, saj so razmeroma izolirani od izvendružinskih medosebnih mrež. Poleg tega jih mučijo številni zdravstveni problemi. O nasilju, ki ga izvajajo zoper njih lastni odrasli otroci (najpogostejše je to hčerka v srednjih

na nasilje med odraslimi družinskimi člani (se pravi med osebnimi, ki žive v zakonski zvezi ali v zunajzakonski skupnosti). Osvetliti bomo naslednje problemske sklope: 1. Kako razumeti pojem »družina«? 2. Kako razmeti pojem »nasilje« (v družini)? 3. Kateri so najvažnejši družbeni procesi, ki lahko vplivajo na družinsko nasilje (in na njegovo vrednotenje)? 4. V čem je »specifika« družinskega nasilja (v primerjavi z drugimi oblikami nasilja v medčloveških odnosih)? 5. Katere so najvažnejše (kriminološke in viktimološke) razlage družinskega nasilja? 6. Katere praktično-politične implikacije lahko izluščimo iz teorij o družinskem nasilju?

Družina: težnja k vsebinski/oblikovni raznovrstnosti

Za razumevanje družinskega nasilja je zelo pomembno – vsaj v grobem – osvetliti njegov ožji »kontekst«, namreč družino. Že na začetku je treba opozoriti, da ni ene same družinske oblike (prim. Rener, s. 132-133). To – vsaj na empirični ravni – najbrž dovolj očitno dejstvo je včasih nekoliko zamegljeno (in zmaličeno), ker se (bržkone predvsem iz ideoloških razlogov) še vedno povečuje eno samo družinsko obliko, in sicer konvencionalno (ali »tradicionalno«) družino, ki jo tvori »jedro« (se pravi »mož« in »žena«, poročeni osebi moškega in ženskega spola) in »pritikline« (eden ali več otrok): (a) družinski člani naj bi živeli v skupnem gospodinjstvu (in v skupnem prostoru/stanovanju); (b) zakonca naj združuje vzajemna ljubezen; (c) njuno spolno razmerje naj bo trajno monogamno (zunajzakonska spolnost je prepovedana in se razume kot primer »nezvestobe« ali »varanja«). Tradicionalni model družine je v zadnjem času doživel nekaj manjših ideoloških »popravkov«. Najvažnejši so nemara naslednji: (a) ženski (»ženi«) se dopušča plačano heteronomno delo zunaj družine (njena funkcija torej ni več omejena zgolj na vloge gospodinje, matere in soproge), vendar pod pogojem, da zaradi zunajdružinskega dela (službe)⁸ niso postavljene pod vprašaj⁹ njene tradicionalne družinske funk-

letih, ki skrbi zanje), neradi spregovorijo, saj jih je strah, da bi bili deležni dodatnih povračilnih ukrepov s strani osebe, od katere so odvisni (bojijo pa se tudi, da bi morali oditi v dom ostarelih).

⁷ To najbrž ne preseneča. Moški so v splošnem fizično močnejši od žensk (in otrok). Poleg tega pa so v – še vedno patriarhalni – družbi ekonomsko privilegirani. Imajo več možnosti (ali »virov«), da se učinkovito uprejo nasilju drugih družinskih članov (ali da ga že v kavi zatrejo oziroma preprečijo). Vendar pa to ne pomeni, da se moški ne bi mogel počutiti – čeravno morda »neupravičeno« – kot »žrtev« lastne družine, družinskega življenja ali drugih družinskih članov. Takšna občutja bi lahko izvirala iz prepričanja, da ga družina omejuje, utesnjuje ali zatira, da ji on daje več, kakor od nje prejema, da ga družinski člani ne spoštujejo (oziroma ne cenijo njegovega prispevka)

⁸ Zdi se, da še vedno prevladuje stališče, v luči katerega je predvsem moški (»mož«) tisti, ki naj opravlja vlogo ključnega »hranitelja« (*breadwinner*) družine (zato najbrž ne preseneča, da je moški bolj prizadet v primeru brezposelnosti, saj je lahko s tem postavljena pod vprašaj njegova predstava o »pravi« moškosti). Ekonomska funkcija

cije; (b) dopušča se, da moški in ženska živita v »zunajzakonski skupnosti«, vendar pod pogojem, da se uradno neporočeni osebi v kar največji meri gledujeta po življenjskih oblikah oseb, ki žive v formalno sklenjeni zakonski zvezi; (c) razveza zakonske zveze se dopušča, vendar pod pogojem, da je razmerje postalo »zares nevzdržno« (da »se resnično ne da ničesar storiti za ohranitev zakona«); (č) od moža se pričakuje, da bo (bolj kot nekoč) pomagal ženi pri domačih opravilih (in jo s tem razbremenil dvojne – ali celo večkratne – »breme«).

V senci prevladujočega modela (ali ideala) družinskega življenja se pojavljajo (in razvijajo) še mnoge druge – in vedno nove – oblike družinskega življenja. Na primer: (a) »enočlanske« ali samske družine;¹⁰ (b) družine brez otrok;¹¹ (c) istospolne – homoseksualne (gejevske ali lezbične) družine (z otrokom ali brez njega);¹² (č) družine (z otroki ali brez njih),

ženske (»žene«) je v tem pogledu še vedno drugotnega pomena. Dejstvo, da je zaposlena (da »hodi« v službo), se upravičuje s tem, da dopolnjuje družinski proračun (še posebej v nikakor ne maloštevilnih primerih, ko ena sama plača – namreč moževa – ne zadošča za normalno preživljanje družine). Ob tem je seveda treba priznati, da je danes še vedno mnogo takih, ki so trdno prepričani, da je edino »pravo« mesto za poročeno žensko (in mater) zgolj dom, kjer naj bi skrbela za otroke, opravljala gospodinjska dela in zadovoljevala moževe potrebe.

⁹ Usklajevanje poklicnih (službenih), družinskih in zakonskih obveznosti je pogosto hudo naporno. Za večino žensk predstavlja povezava službenega in družinskega dela »dvojno breme«. Izjema so poklicno ali zakonsko uspešne ženske, namreč tiste, ki imajo tolikšen lastni dohodek (ali pa so poročene z dovolj premožnim moškim), da lahko najamejo (največkrat za nizko mezdo) druge ženske, ki zanje opravljajo heteronomno družinsko delo. To v marsičem olajša življenje uspešne ženske, vendar pa po drugi strani ne rešuje slabega ekonomskega položaja žensk v družbi (uspešna ženska namreč kupuje svoj čas na račun služabniškega dela manj uspešnih ali neuspešnih žensk, ki so primorane zanje opravljati slabo plačana storitvena dela). Prim. Morrison, s. 408-409.

¹⁰ Samsko življenje – neprostovoljno ali zavestno (voljno) izbrano – se prejkone redko dojemata kot oblika družinskega življenja. Tovrstni zadržki niso upravičeni. Tudi v tem primeru gre namreč za intimno družjenje: s samim sabo. Samsko življenje ni nujno povezano z osamljenostjo ali samotarstvom. Oseba, ki ni poročena in ki ne živi z nikomer v zunajzakonski zvezi (ali v skupnem gospodinjstvu oziroma v skupnem stanovanju), lahko živi zelo razgibano družabno (in kajpak seksualno) življenje (v številnih primerih celo bolj raznovrstno, svobodno in bogato kakor poročena oseba). Podobno kakor življenje v zakonski zvezi (ali v zunajzakonski skupnosti) je tudi samsko življenje (se pravi življenje v »nulti« ali enočlenski družini) vselej mogoče prekiniti: *in extremis* s samomorom.

¹¹ V današnjem času je vse več parov (in posameznikov – moškega in ženskega spola), ki se povsem zavestno odločijo, da ne bodo imeli otrok. V tem ni prav nič problematičnega (otrok na tem svetu pač ne primanjkuje: prej obratno, saj današnje družbe celo svojih odraslih članov ne znajo več produktivno uporabiti, tako da je »razred« odvečnih ljudi čedalje številnejši). Še več, opraviti imamo s pojavom, ki ga ni težko pojasniti. Gre za primere, ko se odrasle osebe zavedajo, da bi otrok poslabšal kakovost njihovega življenja, omejil njihovo svobodo (na primer v smislu »sarnoupravljanja« z lastnim

ki žive v ločenih gospodinjstvih;¹³ (d) enostarševske družine (ki jih tvorijo mati ali oče + eden ali več otrok); (e) »sestavljene« družine (tvorijo jih zakonca – ali osebi v zunajzakonski skupnosti –, otroci moža in/ali žene iz prejšnjih zakonskih zvez in morebitni njuni otroci).

Različne oblike – in kajpak vsebine – družinskega (oziroma intimnega) življenja lahko v marsičem pogojujejo verjetnost nastanka konfliktnih in nasilnih interakcij. Navzlic precejšnji – in celo čedalje večji – pestrosti družinskih »vzorcev« pa bi lahko še vedno opredelili nekatere strukturne lastnosti prevladujoče organizacije družine (kot prepoznavne družbene institucije). To je še zlasti pomembno za razumevanje vzrokov (in družbenopsihološke dinamike) družinskega nasilja. Zadeva je v mnogih ozirih nekoliko paradoksalna, saj so pogosto prav tiste značilnosti, zaradi katerih je družina dojeta kot toplo, varno, podporno in intimno okolje, po drugi strani zelo tesno povezane (vsaj kot zadostni, če že ne kot nujni pogoji) s spori in nasiljem. Že zato si zaslužijo nekoliko podrobnejšo obravnavo. Poglejmo.

»Strukturne« napetosti družinskih institucij/konfiguracij

(1) Družinski člani preživijo mnogo (tako imenovanega »prostega«) časa skupaj. Več kot očitno je pač, da med osebami, ki niso v neposredni interakciji, ne more priti do nasilja

življenjem: časom, telesom in dejavnostmi), skrčil obseg možnih (uresničljivih) bivanjskih »opcij« in tako dalje. V tej zvezi ne bi smeli izključiti možnosti, da so tovrstni odrasli svetovno-ekološko zelo osveščeni (na primer v smislu, da se zavedajo globalnih problemov v zvezi z naraščanjem prebivalstva), da ne občutijo nobene psihogene želje po otroku, da niso popustili pred pritiski iz širšega ali ožjega okolja (ki od njih pričakuje, da bodo postali starši), da se zavedajo problemov, s katerimi bi bil soočen njihov otrok v danih kapitalističnih družbah (neusmiljeno tekmovanje, huč pritisk k storilnosti, brezposelnost, negotov položaj na trgu »delovne sile«, pomanjkanje stanovanj in tako naprej), ali da niso podlegli mitu o domnevni žalostni usodi družinskega »praznega gnezda«.

¹² Zanimivo je (zlasti v luči razmišljanja o družinskem nasilju), da istospolne družinske oblike nikakor niso imune pred raznovrstnimi zlorabami (in nasiljem). To velja – v nasprotju s pričakovanji radikalnega (ali »separatističnega«) feminizma (ki je povezoval družinsko nasilje s specifično moškimi »predispozicijami«) – tudi za lezbična razmerja. Od tod bi lahko sklepali, da družinskega nasilja ni mogoče razumeti ločeno od družinske forme (zlasti v njeni konvencionalni izoblikovanosti, ki jo lahko kajpak – v dobrem in slabem – posnemajo tudi istospolne družinske tvorbe).

¹³ Ta družinska oblika ima številne prednosti. Po eni strani zelo učinkovito rešuje problem delitve (heteronomnih ali nujnih) gospodinjstvih opravil (na primer nakupovanja in priprave hrane, pranja, likanja in čiščenja stanovanja), saj vsakdo (na primer moški in ženska, če gre za heteroseksualno zvezo) v tem oziru skrbi zase. Po drugi strani pa zmanjšuje napetosti, ki jih poraja življenje v istem prostoru (skupnem stanovanju). Lažje je mogoče zadovoljevati potrebo po zasebnosti (in morda tudi potrebo po avtonomnosti).

(vsaj v ožjem pomenu). Povsem v skladu s kulturnim stereotipom o romantični ljubezni si želita dve zaljubljeni osebi preživeti čim več časa skupaj. Sčasoma – ko zaljubljenost mine (oziroma se prevesi v druge oblike »ljubezni«) – želja biti čim več časa skupaj ni več tako močna, kot je bila na začetku. Zgodi se (lahko), da osebi, ki tvorita intimno razmerje, občutita (bolj ali manj močno) potrebo po tem, da bi vsaj del svojega »prostega« časa preživljali sami (oziroma ne drug z drugim). Zadovoljevanje te – vsekakor skrajno normalne – potrebe ni vselej enostavno (ali brezkonfliktno). Zaplete se lahko že pri najbolj banalnem pogoju, namreč pri lastnem prostoru (kamor bi se lahko človek umaknil – kadar in če se mu to zahoče – pred drugim partnerjem). Zelo pogosto je, da ljubzenski par živi v enem samem (skupnem) prebivališču. Ne glede na fizično velikost stanovanja je možnost samostojnega preživljanja prostega časa (neodvisno od drugega ali drugih družinskih članov) nemalokrat zelo omejena. Oseba se sicer lahko umakne v prostor, kjer je sama, vendar bo še vedno pod posrednim (ali celo neposrednim) nadzorstvom drugih.¹⁴ To dejstvo je lahko za posameznike zelo mučno. Seveda vselej obstaja možnost, da se človek (ki želi biti sam oziroma ne želi biti v družbi z drugimi družinskimi člani) umakne iz družinskega doma. Takšna rešitev je v prevladujoči – še vedno v precejšnji meri patriarhalni – kulturi bolj »sprejemljiva« za moške kakor za ženske. Moški se lažje umakne v bifejsko okolje (oziroma v družbo svojih prijateljev in znancev), medtem ko ženski to v mnogih primerih ni dovoljeno (kolikor se pač »šteje«, da je »naravno« mesto »žene« – in še posebej matere – domače ognjišče¹⁵). Ženska, ki je »preveč« zdoma (iz neobičajnih razlogov), lahko izzove hudo ljubosumje in raznovrstne očitke svojega moža (in »prizadete« okolice), na primer v smislu naslednjih pomislekov: Me vara? Ali išče druge moške? Ji jaz nisem več dober? Ji doma ni več lepo? Je ženska, ki hodi naokrog, še »dobra« žena in mati? In tako naprej. V podobnem položaju so tudi neprostovoljni družinski člani,

namreč otroci (in mladostniki, ki še niso »pod svojo streho«). Tudi slednji imajo pogosto precejšnje težave pri zagotavljanju (časovnih in prostorskih) pogojev za umik od (nadzora) drugih družinskih članov (še najbolj seveda staršev). Razvpiti »sodobni tempo življenja« je (med drugim) povezan s stanjem, v katerem odrasli družinski člani preživljajo večino budnega časa na delovnem mestu, od koder se često vračajo utrujeni, nejevoljni in »vsega siti« (godni kvečjemu za večerni obrok in buljenje v televizijski ekran). Takšno »stanje stvari« ima raznovrstne učinke. Po eni strani zmanjšuje možnosti za izbruh nasilja (ker so člani družine pač manj skupaj¹⁶), po drugi strani pa lahko tudi povečuje »normalni« obseg družinske konfliktnosti, saj so službene obveznosti povezane s precejšnjimi »stresi« (na primer z nemogočimi šefi, slabimi medčloveškimi odnosi na delovnem mestu, negotovostjo zaposlitve, precejšnjimi delovnimi obremenitvami, nezadovoljstvom s plačo in tako dalje) oziroma nasploh s kopičenjem raznovrstnih »reaktivnih« emocij – recimo agresije (do nadrejenih ali do sodelovcev), zamere, zavisti ali ponižanosti –, ki jih pogosto ni mogoče kazati (ali povnanjati v vedenju) v službenem okolju, medtem ko je to veliko lažje početi doma.¹⁷ Po vsem tem nas ne bi smelo pretirano začuditi dejstvo, da je največ primerov družinskega nasilja zgoščenih ob koncih tedna in družinskih praznikih.¹⁸ Tedaj namreč – med tednom (pre)zaposleni – družinski člani preživijo največ časa skupaj.

(2) Družina ni le institucija, v kateri ljudje preživljajo mnogo »prostega« časa, ampak je tudi okolje, v katerem potekajo številne skupne (>interesne«) dejavnosti. Na primer: prehranjevanje, gledanje televizije, čiščenje (in opremljanje) stanovanja, nakupovanje, izvajanje izletov, obiskovanje prijateljev, znancev in sorodnikov, vzreja otrok, izobraževanje, obiskovanje zabavnih, kulturnih in športnih prireditev... Vse vrstne dejavnosti predpostavljajo odločitve in načrtovanje (izrabe

¹⁴ Ko pa se zvečer najdejo zopet skupaj, so lahko utrujeni celo do te mere, da se jim ne ljubi več niti pripraviti.

¹⁷ Še zlasti v razmerah, ko je postala služba zelo redka (in skrajno negotova) »dobrina«, mora zaposlena oseba (sodobni proletarec, ki se je prisiljen mesečno prostituirati, da bi preživljal sebe in svoje odvisne družinske člane) na delovnem mestu »požreti« marsikaj (še posebej s strani nadrejenih), na primer vsakovrstna šikaniranja, poniževanja, zasmehovanja, izkoriščanje in podrejanje. Vse to seveda ne vpliva blagodejno na njeno samopodobo in samospoštovanje. Zato utegne biti toliko bolj občutljiva (in razdražljiva) v domačem okolju, ki postane zaradi strukturnih določilnic eno izmed redkih intersubjektivnih okolij, kjer lahko odrasla oseba deluje kot gospodar (nadzorovalec sebe in drugih) in kjer zahteva brezpogojno spoštovanje (ali ubogljivost).

¹⁸ Prazniki – na primer božični, novoletni ali velikonočni – so tudi sicer povezani s številnimi stresi, na primer (še posebej v današnji potrošniški družbi) s finančnimi obremenitvami in z raznolikimi razočaranji, ki jih v marsičem »generirajo« javna občila (predvsem nepogrešljiva televizija), ki ljudi tedaj tako rekoč bombardirajo z idealiziranimi podobami srečne, ljubeče, razumevaajoče, premožne in harmonične družine.

¹⁴ Ti lahko praviloma kadarkoli – iz tega ali onega razloga – vstopijo v katerikoli stanovanjski prostor (saj so pač tam »doma«). Običajno je skrajno nevljudno (oziroma neprimerno), če se družinski član zaklene v določeno stanovanjsko sobo. Kraj, ki v družinskem stanovanju pogosto omogoča največjo intimnost (in torej najbolj varno obliko umika pred drugimi), je stranišče (oziroma kopalnica). Zato najbrž ne preseneča, da številni odrasli ljudje povsem prostodušno priznavajo, da je prav stranišče njihov najljubši prostor v stanovanju, saj lahko tam v miru preberejo časopis, pokadijo cigareto ali celo spijejo kavo (nekaj podobnega velja tudi za kopalnico, na primer za obred namakanja v kadi). Prav tako se ne bi smeli čuditi, da je prav stranišče (+ kopalnica) tisti kraj v družinskem domu, kjer je najmanj nasilnih obračunov. Slednji so v glavnem osredotočeni na kuhinjo, dnevno sobo in (še zlasti) spalnico.

¹⁵ Ženska – namreč žena in mati – se lahko umakne iz doma večinoma iz »opravičenih« razlogov. Na primer, če hodi v službo (eden izmed razlogov, zaradi katerih ženske često vztrajajo v slabo plačanih, neuglednih in inherentno nepriljubljenih službah, je slej ko prej ta, da jim vsaj v delovnem času ni treba biti doma), po nakupih ali drugih opravkih, ki so povezani z družinskim življenjem.

skupnega časa). Če bi bila interesna nagnjenja družinskih članov vselej in povsod povsem identična, bi bile možnosti za vznik konfliktov neznatne. Vendar pa praviloma ni tako. Zelo pogosto se zgodi, da bi na primer nekdo gledal film, drugi pa bi raje spremljal nogometno tekmo. Če v družini ni dveh televizorjev, bo vsaj eden od njiju »frustriran«. Takih – in podobnih – situacij je v družinskem življenju ogromno. Vse imajo enako strukturo: nekdo si želi početi X, drugi pa bi se raje ukvarjal z Y-om. Če »zmaga« prvi, bo drugi izgubil (*zero-sum game*). Če vselej (ali vsaj v pretežni meri) zmaguje prvi, bo drugi najbrž precej (in celo čedalje bolj) nezadovoljen in prizadet.¹⁹ Družinski spori pa niso osredotočeni le na izbor skupnih dejavnosti, marveč tudi na način, kako naj te dejavnosti potekajo. V tej zvezi lahko postane problematično marsikaj. Na primer obnašanje družinskega člana med skupnim obedom, gledanjem televizije ali obiskom sorodnikov, izkazovanje situacijsko »neprimernih« emocij pri določeni dejavnosti, splošni videz (in še posebej izbor oblačil) in tako dalje.

(3) Družinski člani se praviloma zelo dobro poznajo. Vedo, kakšne so želje, potrebe, preference, navade, biografije, bojazni in šibke (»nevrogične«) točke drugih družinskih članov. To je po eni strani nujni pogoj za razvoj intimnih interakcij. Po drugi strani pa je tovrstna vednost dragocena v morebitnih sporih. Vsakomur je namreč kristalno jasno, na kaj je drugi še posebej občutljiv (»alergičen«). To je lahko določena telesna pomanjkljivost (npr. debelost, pleša, celulit, specifična izoblikovanost spolnih organov...), domnevno pomanjkanje okusa (recimo pri oblačenju, izboru obutve, ličenju ali oblikovanju frizure), značajska hiba (npr. pretirana varčnost oziroma skopuštvost, ljubosumje, sumničavost, zapravljalivost, strahopetnost, neodločnost, požrešnost, nepremišljenost, lenobnost ali avanturizem), intelektualne pomanjkljivosti (npr. neizobraženost, splošna neumnost ali poklicna neusposobljenost), slabo opravljanje družinskih vlog (moža, očeta, žene, matere, sina ali hčere), spolna nepriljubljenost ali »nezainteresiranost« (in še posebej neustrezne erotične veščine), neuspešnost na poklicni ravni in tako naprej. V primeru spora družinski člani potemtakem dobro vedo, na katero »rano« je treba pritisniti, da bi drugega še posebej prizadeli. Poleg tega so osebe v intimnih razmerjih – zaradi večje čustvene (oziroma vedenjske) predanosti in vključenosti – še posebej občutljive (ranljive) do kritik, očitkov, žalitev, posmehovanja in grajanja drugih.

(4) V sociološki optiki bi lahko družino opredelili kot »družbeni sistem« (oziroma »podsystem«). To med drugim pomeni, da se »motnja« v enem delu sistema običajno odraža (ali občuti) tudi v vseh drugih »sektorjih« (prim. McCall in Shields, s. 101-104). Motnja je lahko marsikaj, na primer bolezen katere-

ga od družinskih članov, rojstvo otroka, težave otroka v šoli, v vrstniški skupini ali pri odraščanju (zlasti v nemirni puberteti ali adolescenci), brezposelnost, revščina, smrt... Tovrstni dogodki so često povezani s psihičnimi »stresi« (napetostmi in pritiski), ki lahko povečajo »normalno« mero konfliktnosti med družinskimi člani. Družina seveda ne živi v praznem prostoru. Nanjo vplivajo tudi širše družbene – zlasti ekonomske – spremembe (v tem pogledu bi jo lahko opredelili kot »odprti družbeni podsystem«), in sicer tako pozitivne kakor negativne (na primer globoka ekonomska, politična ali kulturna »kriza«).

(5) V današnjem času se na družino navezujejo velika pričakovanja (prim. Musek, s. 191-193). Družina naj bi bila prizorišče ljubezni, spolne zadovoljitve, blaginje, razumevanja, podpore, skrbi, resnicoljubnosti,²⁰ intimnosti, topline oziroma nasploh posameznikove »samorealizacije«. Zunanji svet se čedalje bolj dojema kot brezosebno in tekmovalno okolje, kjer velike ribe neusmiljeno žro manjše: kjer se ljudje »volčje« borijo za službe, plače, dobiček, privilegije, napredovanja in poklicno uspešnost, pri čemer – če se le da – ne izbirajo sredstev. Družina naj bi bila diametralno nasprotje odtujenega, izkoriščevalskega, zlaganega (ali »zgolj igranega«), anomičnega, nasilnega, »instrumentalnega« in brezčutnega življenja na javnih področjih. Tovrstna pričakovanja, ki se spletajo okrog družinskega (in zakonskega) življenja, so v številnih ozirih pretirana – neusklajena s človekovo psihološko in biološko »naravo« – in nemalokrat botrujejo poznejšim hudim razočaranjem (ali vzajemnim očitkom).

(6) Mnogo družinskih preprirov (in nasilnih epizod) se vrti okoli spolnosti. Tovrstni povodi so v glavnem dobro znani: očitki v zvezi z »varanjem« (ali »samo« flirtanjem), dvojnimi standardi (tako imenovane tradicionalne spolne morale), spolno nepriljubljenostjo,²¹ nezadovoljujočim spolnim zakonskim²² življenjem in spolno nezainteresiranostjo (»hladno-

²⁰ Čeprav se morda zdi na prvi pogled nekoliko nenavadno (ali celo paradokсно), je vendarle treba priznati, da družina pogosto ni »kraj«, kjer bi brezpogojno vladala resnica (oziroma resnicoljubnost) nad lažjo. Starši se neredko lažejo otrokom (odrasli so običajno prepričani, da je laganje »v prid« otroku, saj – že zato, ker je pač otrok – čustveno ne bi prenesel ali pravilno razumel resnice). Zakonci neredko lažejo drug drugemu (včasih zato, da drugega ne bi prizadeli). Zanimivo je, da lahko zakonec ve (ali pa je vsaj močno prepričan), da se mu drugi laže, vendar pa laganje sprejme (ali dojame) kot »znamenje« ljubezni, namreč kot dokaz, da lažnivemu partnerju »ni vseeno«: da se laže predvsem zato, ker se boji, da bi resnica drugega zbolela oziroma da bi ga slednji lahko celo zapustil (tega pa lažnivec nikakor noče – ker ima drugega še vedno rad ali je od njega odvisen). V tem pogledu je laganje celo »recept« za dolgotrajnejše (dasiravno – po določenih merilih – manj kakovostno) medosebno razmerje.

²¹ Ob tem je treba opozoriti na primere, ko se eden ali kar oba subjekta trajnega spolnega razmerja – telesno in »duševno – zanemarita«, potem ko dobita vtis, da je zakonska zveza nekaj »dokončnega« (namreč v smislu, da si ni treba več prizadevati za »osvojitve« ali »prilastitev« drugega). Zvezo dojemata kot nekaj preprosto »danega«

¹⁹ Zato najbrž ni presenečenje, da je največ nasilnih oblik reševanja medosebnih sporov v »nedemokratičnih« družinskih okoljih (kjer je odločanje o družinskih dejavnostih bodisi v »domeni« moškega bodisi v »domeni« ženske). Številne raziskave so tudi pokazale, da se družinski spori (in posledično še nasilje) često navezujejo na precej »trivialne« zadeve. Prim. Stets, s. 98-100; Hanmer, s. 8-10; Gelles in Straus, s. 32-36.

stjo« ali »impotenco«. Čeprav gre v teh primerih za že nešteto-krat prežvečene probleme, pa se le redko izpostavi njihov »strukturni« (in »dinamični«) vzrok. Težava je namreč v tem, da spolna želja do partnerja v monogamnem spolnem razmerju pogosto (dasiravno ne nujno in ne vselej) sčasoma opeša (prim. Reich, s. 157-161).²³ V tem pojavu ni v bistvu nič posebej nenavadnega in nerazložljivega. Ljudje se pač često (dasi nikakor ne nujno) – prej ali slej – naveličajo drug drugega. Sprva močan erotičen naboj s potekom časa splahni. Spolne prakse postanejo mučno predvidljive, že tako rekoč rutinske (ali celo neke vrste zakonska »dolžnost«).²⁴ Pravzaprav imamo opraviti s podobnim položajem, v katerem bi se bržkone znašli, če bi vsak dan jedli svojo najljubšo jed, se vselej oblačili v isto obleko, poslušali nenehno isto melodijo, stalno prebirali eno in isto knjigo, si ogledovali isti film ali v pogovorih premelevali vedno isto tematiko. Po drugi strani pa se zakonci dnevno (na primer v službenem okolju) srečujejo z novimi spolnimi »objekti«. V medijih jih dobesedno zasipajo z vabljivimi podobami spolno izrazito privlačnih ljudi in s slikovitimi opisi vrtočavih spolnih pustolovščin. Vse to močno povečuje spolne frustracije, ki (lahko) porodijo – zavestno ali nezavedno – mržnjo do zakonskega partnerja. To sovraštvo se lahko kaže v bolj ali manj jasnih oblikah (storitvah in opustitvah). Zdi se, da so negativne emocije (ki izhajajo iz spolnih – lahko pa še iz kopice drugih – frustracij) pogosto inhibirane (potlačene ali vsaj neizražene), in sicer zato, ker s potekom časa (namreč skupnega družinskega življenja v okviru zakonske zveze) narašča tudi »ljubezen« (ali »nežna čustva«) do partnerja. Ravno v tem je nemara ključni dinamični

paradoks zakonske zveze: bolj ali manj vzporedno povečevanje vzajemnih negativnih in pozitivnih (ambivalentnih) čustev – sovraštva in ljubezni do iste osebe.

(7) Družina je danes skorajda sinonim za zasebnost. Družinski dom je kraj, kamor se lahko ljudje umaknejo pred vselej zvedavimi očmi »zainteresirane« javnosti. V tem je brez dvoma ena izmed obče čislanih prednosti »lastnega doma«. Po drugi strani pa je takšna zasebnost v tesni zvezi z možnostjo nasilnega vedenja. Družinska zasebnost namreč implicira manjši obseg formalnega in neformalnega družbenega nadzorstva. Znano je, da agenti kazenskopravnega sistema (predvsem policija) redko posegajo v družinske (zakonske) spore. Nekatere feministično usmerjene avtorice pojasnjujejo tovrstne neintervencije z domnevo o implicitni podpori, ki naj bi jo uživali moški nasilneži s strani subjektov kazenskopravnega sistema (ki je v tej optiki predstavljen kot izrazito »moška« institucija). Takšne razlage so zelo problematične. Empirične raziskave²⁵ so namreč pokazale, da nasilno vedenje (moških) do žensk nikakor ne uživa nekakšne večinske podpore (ne pri ženskah ne pri moških). Razloge za »zadržano« ravnanje formalnih nadzorovalcev v zvezi z družinskimi konflikti in nasilnimi dejanji je zato treba iskati drugod. Na primer v stališču, da je zasebnost družine nekaj »svetega«: vanjo naj bi ljudje od zunaj posegli le v zares izjemnih (ali skrajnih) primerih. Za mnoge (morda celo za večino) primere družinskega nasilja policija sploh ne izve (ker jih pač žrtev – ali priča – ne prijavi). Posredovanje v družinskih sporih policistu v splošnem ne prinaša ali povečuje poklicnega ugleda. Poleg tega pa je često nevarno (zaradi zelo razvnetih strasti), nemalokrat pa je – vsaj z vidika organov pregona – tudi »jalovo« (žrtev na primer pozneje noče več sodelovati z represivnimi organi). Tudi učinkovitost običajnih neformalnih nadzorstvenih mehanizmov je v družinskem okolju pogosto majhna (bolj ko je določena družinska »celica« geografsko ali socialno izolirana od zunanjih medosebnih – sorodstvenih, sosedstvenih ali prijateljskih – mrež, večja je verjetnost nasilnega vedenja). Sosedje, sorodniki, znanci in prijatelji pogosto ne vedo, kaj se »v resnici« dogaja za zidovi družinske zasebnosti (pa tudi v primeru, ko zvedo za posamične primere nasilnega vedenja, niso vselej pripravljeni posredovati²⁶). Otroci običajno ne morejo učinkovito opravljati vloge neformalnega nadzorovalca vedenja svojih staršev (čeprav se včasih zgodi, da se zakonca »zadržita«, če so navzoči otroci²⁷). Nekaj podobnega pa velja tudi za žensko (ženo), ki je običajno fizično šibkejša. Družinska zasebnost potemtakem

(za kar si ni treba več prizadevati na ravni telesne in duševne »pojavnosti«). Takšno »držo« do samega sebe ne smemo zamenjati z običajnim (ali pričakovanim) procesom staranja (ki nikakor ne pomeni nujno »pogrditve« ali »samozapustitve« človeka). Res pa je, da ima pomemben delež pri »pogrditvi« (zanemarjanju psiho-fizičnega razvoja) odrasle osebe njeno heteronomno delo.

²² Upoštevati je treba, da mnogi zakonski pari spolnosti sploh ne postavljajo v ospredje družinskih dejavnosti. Nekateri postopoma preuredijo zakonsko zvezo po zgledu prijateljske vezi, v kateri je na prvem mestu vzajemno tovarištvo (malo seksa, zato pa več emocionalne in druge podpore). Za nekatere pa je zakonska zveza (družinski dom) zgolj nujna »baza« (»pristan« ali »azil«), kamor se vračajo po vsakdanjih heteronomnih opravilih na poklicnem področju (v tem primeru so čustvene vezi med partnerjema šibkejše kakor v »prijateljski« zakonski zvezi): kraj, kjer se prehranjujejo, odpočijejo (pripravijo za nove delovne podvige), spijo, se operejo in tako naprej.

²³ Oslabitev spolne želje po drugem je lahko v zakonski zvezi enostranski ali pa obojestranski pojav. Končni učinek bo v obeh primerih podoben. O tovrstnih zadregah se sicer zelo rade razpišejo razne pogrošne revije za odrasle, ki običajno natrosijo še kopico koristnih nasvetov (nekako v slogu: »Kako boste najlažje ali najbolj zanesljivo poživili svoj seks z zakoncem«). Vendar pa nas teorija (prim. Reich, s. 163-165) uči, da kaže biti do takšnih predlogov (»Pripravite mu romantično večerjo ob svečah«, »Kupite si čipkasto spodnje perilo...«) slej ko prej hudo skeptičen (saj praviloma ne sežejo do ključnih vzrokov vzajemne spolne apatije ali zdolgočasene naveličanosti).

²⁴ Ena izmed »rešilnih« bilk je v takih primerih pogosto beg v »odklopske« spolne fantazije.

²⁵ Prim. Dutton, s. 15-18.

²⁶ Razlogov za to je več. Nekateri se bojijo nasilneža. Nekateri dvomijo o tem, da bi bilo njihovo posredovanje sprejeto z odobravanjem (ne pa kot »vsiljevanje«). Nekateri menijo, da se jih stvar pač ne tiče. Nekateri preprosto ne vedo, kaj bi lahko naredili (da ne bi stvari še poslabšali). Nekateri simpatizirajo z nasilnežem. In tako naprej.

²⁷ Možno pa je, da je ravno navzočnost otrok dodatni dejavnik, ki prispeva k stopnjevanju silovitosti (in nasilnosti) spora. Poniževanje vpricho otrok je namreč lahko dojeto kot hujši družinski »prestopak« kakor poniževanje zgolj med štirimi očmi.

omogoča precejšnjo anonimnost družinskih članov (skritost pred očmi formalnega in neformalnega družbenega nadzorstva). Prav anonimnost – predvsem v smislu odsotnega javnega nadzora²⁸ – pa pogosto omogoča (ali opogumlja) sicer prepovedano agresivno vedenje.

(8) Družbeni nadzor nad vedenjem odraslih ljudi v družinskem okolju je torej skrajno pomanjkljiv. Kaj pa »notranji« nadzor? Kaj je z vplivom posameznikovih notranjih (ali ponotranjenih) »odvračevalcev« (od družbeno prepovedanega agresivnega vedenja), na primer njegovega »nadjaza« ali »vesti«? Če bi izhajali iz podmene, da so protagonisti družinskega nasilja vsi po vrsti pomanjkljivo socializirane osebe (z nezadostno razvitim »nadjazom«), bi bila omenjena vprašanja kajpada povsem irelevantna. V resnici ni (vselej) tako. Številne raziskave so pokazale, da so subjekti družinskega nasilja pogosto normalno udružbljene osebe.²⁹ Zakaj v tovrstnih primerih ni deloval samoregulativni (normativni) mehanizem? Odgovor na to vprašanje se običajno skriva v tako imenovanih »nevtralizacijskih tehnikah« (Matza in Sykes), s katerimi subjekt – vsaj začasno (oziroma v dani konfliktni situaciji) – »suspendira« normativno učinkovitost ponotranjenih vedenjskih »standardov« (ki so v splošnem stranski proizvod prevladujočih družbenih norm in običajev, pričakovanj na ravnih ožjih družbenih podskupin, subkulturnih vplivov in ne nazadnje posameznikovih lastnih izkušenj). Prepovedano naravo družinskega nasilja je mogoče »nevtralizirati« na več načinov (prim. Dutton, s. 57-60). Nasilno dejanje lahko subjekt simbolizira z evfemističnim opisom (»saj sem jo samo odrinil«). Lahko se zateče k paliativnim primerjavam (»saj tudi drugi možje včasih udarijo ženo, še zlasti, če je sitna in svojeglava«). Nasilje lahko upraviči kot »povračilni ukrep« (oziroma »kazen«), ki »logično« – ali vsaj »moralno sprejemljivo« – sledi iz določenega poprejšnjega »prekrška« žene, npr. iz njene nezvestobe, nenehnega draženja (ali žaljenja), hujske nepokorščine ali zanemarjanja družinskih obveznosti (ki izhajajo iz vlog žene ali matere). V teh primer-

ih pripiše »krivdo« za nasilni dogodek »nemoralni« ženi (ki je pač zgolj »dobila, kar si je zaslužila«). Ženi (žrtvi nasilja) lahko odreče status moralnega subjekta (na kakršnega se v splošnem nanašajo prepovedi nasilnega ravnanja). To pomeni, da jo razčloveči oziroma prikaže kot manjvredno bitje, ki ga je dovoljeno pretepati in zlorabljeni. Nasilnež lahko minimalizira resnost poškodb (in psihičnih travm), ki jih je povzročil s svojim ravnanjem. Občutek lastne odgovornosti lahko premesti na zunanje vzročne določevalnice (ki so onstran njegovega zavestnega in voljnega nadzora). V tem primeru se prikaže kot »nesvobodno« ali popolnoma »determinirano« bitje, ki ga ne moremo šteti za odgovornega. Na tej ravni je zelo pogosto (in priljubljeno) sklicevanje na alkohol³⁰ (oziroma alkoholiziranost). Tovrstna opravičila so v naši kulturi neredko – celo znotraj kazenskopravnega sistema – sprejeta z naklonjenostjo (včasih jih na prizanesljiv način sprejemajo tudi žrtve nasilja).

(9) Ne nazadnje je treba upoštevati, da je družina institucija, iz katere je pogosto zelo težko »izstopiti« (v določenih primerih pa je to celo nemogoče). Še posebej težko se je umakniti iz nasilne družine (predvsem – kot bomo podrobneje pokazali v prihodnjem članku – zaradi specifičnih psihičnih stanj, ki jih občuti žrtev nasilja). Otrok (se pravi neprostopoljni član družine³¹), ki je na primer žrtev nasilja (ali zlorab), ne more preprosto vzeti svoje stvari in oditi od doma. Zakonec lahko izstopi iz zakonske zveze (na primer z ločitvijo), ne more pa se na podoben način znebiti svoje starševske vloge. Vendar pa so tudi razveze zakonske zveze pogosto zelo težavne (še posebej, če trajajo že dalj časa, če je posameznik vložil v razmerje in družino veliko svojega časa in energije, če je treba nespornostno – in torej po sodni poti – razdeliti skupno premoženje, rešiti stanovanjske probleme, poskrbeti za varstvo in preživljanje odvisnih otrok in tako naprej), drage in zamudne. Družinski člani se seveda dobro zavedajo, kako zamotano³² je

²⁸ Teorija družbenega nadzorstva poudarja, da se človek nauči »inhibirati« družbeno nesprejemljivo (in prepovedano) agresivno (ali spolno) vedenje iz strahu pred negativnimi posledicami oziroma formalnimi in neformalnimi sankcijami, s katerimi mu grozi družbena skupina, znotraj katere zadovoljuje svoje temeljne potrebe. Družbene prepovedi (in sankcije za morebitne normativne kršitve) seveda ne morejo izničiti posameznikovih – biološko podedovanih ali naknadno pridobljenih (oziroma družbeno naučenih) – antisocialnih impulzov. Pričakovati je, da se bodo slednji realizirali v psihičnih stanjih ali družbenih okoliščinah, v katerih bodo preprečevalni (odvračevalni) učinki zunanje (formalne in neformalne) in ponotranjene družbene kontrole skrčeni na minimum.

²⁹ Nekateri moški po izbruhu nasilja občutijo krivdo, sram in obžalovanje. Opravičujejo se, kesajo, prosijo za odpustanje in obljublajo, da se bodo poboljšali. Nekateri pa si prizadevajo zanikati dogodek (oziroma se obnašajo, kot da se ni zgodilo nič problematičnega). Prim. Ptacek, s. 142-151; Hearn, s. 27-29; Stets, s. 61-65.

³⁰ Vzročni učinek alkohola na agresivno vedenje ni povsem jasen (prim. Gelles in Straus, s. 44-48). V meri, v kateri alkohol deluje v vlogi »dezinhibitorja«, ga najbrž lahko prištevamo med snovi, katerih farmakološki učinek prispeva k nasilnemu vedenju. Vendar pa se s tem zgodba še ne konča. Upoštevati je namreč treba, da ljudje v splošnem vedo za tovrstne (»dezinhibicijske«) učinke alkohola in da ga lahko zaužijejo prav zaradi takšnega učinkovanja (v alkoholiziranem stanju se časovna perspektiva pogosto zoži, kar opitemu subjektu omogoča, da se osredotoči zgolj na »tu in zdaj« oziroma ne pomisli na bolj daljnosežne reperkusije njegovega trenutnega vedenja). Poleg tega pa ne smemo pozabiti, da so – kulturno generirana – pričakovanja v zvezi z »dezinhibicijskim« učinkovanjem alkohola ravno tako pomembna kakor sami farmakološki učinki.

³¹ Otrok pač ne postane član družine na podlagi lastne odločitve (in izbire lastnih strašev). Prav to – več kot očitno – dejstvo je lahko »epicenter« številnih (za starše) precej zoprnih vprašanj, na primer v smislu: Ja zakaj ste me pa sploh spravili na ta svet? Mar zato, da me lahko zdaj pretepite in zlorabljuje? Kakšno sedanost in prihodnost pa mi lahko nudite?

izstopiti iz dane družinske »celice«, kar lahko »s pridom« uporabljajo kot nekakšen »alibi« (ali varovalko) za svoje nasilno vedenje do drugih.

Sklepna opazka

Videli smo torej, da družino kot specifično družbeno institucijo označujejo številne strukturne (in dinamične) lastnosti, ki omogočajo (in spodbujajo) nasilno delovanje. Omogočati seveda ne pomeni (nujno) povzročati. Mnogi ljudje so izpostavljeni podobnim strukturnim določevalnicam, vendar pa se nanje odzivajo na zelo različne načine. Vse družine niso (v enaki meri) nasilne.³³ So družine, v katerih je nasilja več kakor v drugih družinah. V nekaterih družinah je nasilje razmeroma pogost pojav, v nekaterih družinah pa je nasilje slej ko prej redek dogodek. V nekaterih družinah prihaja do zelo hudega (in pogostega) nasilja, v nekaterih družinah pa pozna-jo le razmeroma blage (ali vsaj precej redke) oblike nasilja (na primer brez resnejših telesnih poškodb ali psihičnih travm).³⁴ Tovrstna spoznanja nas silijo k upoštevanju individualnih razlik (med družinami in med nasilneži). Ko pojasnjujemo določen (konkreten) primer družinskega nasilja, moramo zato ugotoviti več pomembnih podrobnosti. Na primer: Kakšna je narava interakcij v dani družini? Kakšna so nasilneževa stališča do žensk? Jih morda dojema kot manjvredna bitja ali kot izključujočo lastnino moških? Kakšni so pogledi v nasilje vključenih oseb na normativno (ne)sprejemljivost nasilja (v medosebnih stikih)? Kakšne so (verbalne in neverbalne) komunikacijske veščine družinskih članov? Kakšne so njihove predstave o primernih spolnih in družinskih vlogah? Kako nasilnež izraža svoje afekte (zlasti jezo)? Kako se odziva na konfliktno situacijo? Kakšne so njegove (in njene) izkušnje iz otroštva? Je bil sam žrtev (ali priča) družinskega nasilja?

³² Ob tem kaže opozoriti na dejstvo, da je opaziti še vedno močan kulturni pritisk k ohranjanju družine (in zakonske zveze). Tovrstna pričakovanja – ki se često utemeljujejo s koristmi otrok (»vsaj zaradi otrok bi morala ostati skupaj«) – so usmerjena še posebej intenzivno na matere/žene, ki naj bi bile najbolj odgovorne za (ne)uspeh zakonske zveze in družine nasploh. Prim. McCall in Shields, s. 103-105.

³³ Strogo vzeto je seveda vsaka družina svet zase. »Mikrokozmos«, ki ga označujejo specifična subkultura, rutine, navade, pričakovanja, tabuji, bojzani, želje, načini uživanja, interakcijski vzorci in idiosinkratične biografije njenih članov (prostovoljnih in neprostovoljnih). Ne nazadnje je specifičen tudi sleherni nasilnež, njegova žrtev, okoliščine (v katerih se pripeti nasilna epizoda) in povod nasilnega dejanja. Vseeno pa se nam nekako dozdeva, da je med vsemi temi idiosinkrazijami (morjem konkretnih podrobnosti) dovolj skupnih potez, ki upravičujejo iskanje »profilov« – nasilnih družin, nasilnežev in žrtev.

³⁴ Upoštevati je treba, da fizično nenasilna družina ni nujno »dobra« družina. Odsotnost ostrih sporov in nasilnih epizod je lahko posledica splošne apatije, vdanosti v usodo, vzajemne nezainteresiranosti ali nevprijetnega (ubogljivega) podrejanja šibkejšega družinskega člana.

Kakšna (kolikšna) je njegova potreba po gospodovanju nad drugimi? Kakšen je njegov odnos do intimnosti? Kateri stresi delujejo na družinske člane iz zunanega družbenega okolja? Katere dražljaje družinski člani dojemajo kot »stresne«? Kako se – čustveno in vedenjsko – odzivajo na stresne dogodke? V kakšne neformalne medosebne mreže je vključena dana družina (oziroma njeni posamični člani)?

LITERATURA:

1. Bandura, A. (1985). *Aggression: A Social Learning Analysis*. New York, John Wiley & Sons.
2. Bristow, J. (1997). *Sexuality*. London, Routledge.
3. Browne, A. (1987). *When Battered Women Kill*. New York, The Free Press.
4. Čačinovič-Vogrincič, G. (1995). Družina - pravica do resničnosti. V: J. Ramovš: *Družina*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, s. 123-128.
5. Dobash, R.E., Dobash, R.P. (1979). *Violence against Wives: A Case against the Patriarchy*. New York, The Free Press.
6. Dutton, D.G. (1989). The Victimhood of Battered Women: Psychological and Criminal Justice Perspectives. V: E.A. Fattah: *The Plight of Crime Victims in Modern Society*. Houndmills, Macmillan, s. 161-176.
7. Dutton, D.G. (1988). *The Domestic Assault of Women: Psychological and Criminal Justice Perspectives*. Boston, Allyn and Bacon.
8. Ellis, L. (1989). *Theories of Rape: Inquiries into the Causes of Sexual Aggression*. New York, Hemisphere Publishing Corporation.
9. Gelles, R.J., Straus, M.A. (1988). *Intimate Violence: The Causes and Consequences of Abuse in the American Family*. New York, Simon & Schuster.
10. Gelles, R.J. (1972). *The Violent Home: A Study of Physical Aggression between Husbands and Wives*. Beverly Hills, Sage.
11. Giddens, A. (1997). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press.
12. Gil, D.G. (1986). Sociocultural Aspects of Domestic Violence. V: M. Lystad: *Violence in the Home*. New York, Brunner/Mazel, s. 124-152.
13. Greer, G. (1991). *The Female Eunuch*. London, Flamingo.
14. Hanmer, J. (1996). Women and Violence: Commonalities and Diversities. V: B. Fawcett et al.: *Violence and Gender Relations*. London, Sage, s. 7-21.
15. Hearn, J. (1996). Men's Violence to Known Women: Historical, Everyday and Theoretical Constructions by Men. V: B. Fawcett et al.: *Violence and Gender Relations*. London, Sage, s. 22-38.
16. Hoff, L.A. (1990). *Battered Women as Survivors*. London, Routledge.
17. Kelly, L. (1988). *How Women Define Their Experiences*

- of Violence. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 114-132.
18. McCall, G.J., Shileds, N.M. (1996). Social and Structural Factors in Family Violence. V: M. Lystad: **Violence in the Home**. New York, Brunner/Mazel, s. 98-123.
19. Millet, K. (1986). Seksualna politika. V: M. Dobnikar: **O ženski in ženskem gibanju**. Ljubljana, KRT, s. 12-38.
20. Morrison, W. (1995). **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. London, Cavendish Publishing Limited.
21. Musek, J. (1995). Družina in vrednote. V: J. Ramovš: **Družina**. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, s. 191-212.
22. Ptacek, J. (1988). Why Do Men Batter Their Wives?. V: K. Yllö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 133-157.
23. Pečar, J. (1984). Žrtve nasilja med zakonci. **Teorija in praksa**, št. 9, s. 912-930.
24. Pizzey, E. (1974). **Scream Quietly or the Neighbours Will Hear**. London, Penguin.
25. Reich, W. (1985). **Spolna revolucija**. Zagreb, Naprijed.
26. Rener, T. (1995). Družine in ideologije. V: J. Ramovš: **Družina**. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, s. 129-134.
27. Saunders, D.G. (1988). Wife Abuse, Husband Abuse, or Mutual Combat? A Feminist Perspective on the Empirical Findings. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 90-113.
28. Stanko, E.A. (1988). Fear of Crime and the Myth of the Safe Home: A Feminist Critique of Criminology. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 75-89.
29. Stets, J.E. (1988). **Domestic Violence and Control**. New York, Springer-Verlag.
30. Vaughan, L., Wood, D. (1989). Women as Victims. V: E.A. Fattah: **The Plight of Crime Victims in Modern Society**. Houndmills, Macmillan, s. 141-160.
31. Walker, L.E.A. (1986). Psychological Causes of Family Violence. V: M. Lystad: **Violence in the Home**. New York, Brunner/Mazel, s. 71-97.
32. Walker, L.E.A. (1979). **The Battered Woman**. New York, Harper & Row.

Family and violence: Family violence and violence in the family

Zoran Kanduč, L.L.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Violence in the family is undoubtedly a topic which has attracted great attention from criminologists in recent years. This interest could on the one hand be explained by the influence of feministically oriented social studies, and on the other hand, by the "state-of-art" in social practice, especially in the area of intimate, love, family and sexual relations, which has undergone radical changes from the disrupted "cultural revolution" in the second part of the sixties. To put it very roughly, in the sphere of intimacy (probably being above all connected to gender roles) there is a decay of "feudal", i.e. premodern (attributed according to biological gender) models of the organisation of personal and interpersonal life practices. These complex and diverse processes are not at all unconflictual, so it is not surprising that it is described by commentators with militaristic vocabulary, for example with such labels as "war between genders", "struggle for power in the family" or "emotional terror". It seems, however, that in spite of uncontested and probably irreversible dramatic innovations, the old institutional forms (and normative expectations corresponding to them) still to a large extent determine behavioural and emotional patterns in family relations. The aim of the present paper is to highlight certain structural "tensions", conditioned by the traditional family institution, which in many regards generate (but not determine) diverse forms of violence between intimate partners.

Key words: family, family violence, privacy, sex roles, family relationships, intimate violence

UDC 316.356.2:316.647.3/4